

**LITERACKIE
WĘDRÓWKI
PO TEMATACH**

WIEK XIX-XXI

LITERACKIE WĘDRÓWKI PO TEMATACH WIEK XIX-XXI

wstęp i redakcja naukowa
Barbara Zwolińska i Dariusz Szczukowski

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego
Gdańsk 2023

Recenzent
dr hab. Marek Kurkiewicz, prof. UKW

Redaktor Wydawnictwa
Jerzy Toczek

Projekt okładki i stron tytułowych
Filip Sendal

Na okładce
Hieronim Bosch lub jego warsztat, *Wóz z sianem (Wędrowiec)*, ok. 1516 r.,
olej na płycie, Museo del Prado, Madryt (Wikimedia Commons, domena publiczna)

Skład i łamanie
Mariusz Szewczyk

Publikacja sfinansowana ze środków
Instytutu Filologii Polskiej Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Gdańskiego

© Copyright by Uniwersytet Gdański
Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego

ISBN 978-83-8206-565-7

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego
ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot
tel. +48 58 523 11 37, tel. kom. +48 725 991 206
e-mail: wydawnictwo@ug.edu.pl
wydawnictwo.ug.edu.pl

Księgarnia internetowa: wydawnictwo.ug.edu.pl/sklep/

Druk i oprawa
Zakład Poligrafii Uniwersytetu Gdańskiego
ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot
tel. +48 58 523 14 49

Spis treści

Słowo wstępne	7
-------------------------	---

Część I

Romantyzm i jego echa. Dialogi z tradycją

Pola Pacholczyk

Wampiryczna pamięć Konrada	15
--------------------------------------	----

Dominika Ciach

(Nie)stereotypowa kreacja bohaterki żydowskiej w <i>Księdzu Marku</i> Juliusza Słowackiego	29
---	----

Daria Gackowska

Romantyczne dziedzictwo (nie)męskości w <i>Morfynie</i> Szczepana Twardocha	53
--	----

Część II

Traumatyczne doświadczenie czasu i przestrzeni

Wiktoria Kamińska

W obliczu wyboru. Postawy polskich pisarzy wobec władzy stalinowskiej	83
--	----

Mateusz Adam Michalski

Temporalne doświadczenie przestrzeni. Studium przypadku <i>Panien z Wilka</i> Jarosława Iwaszkiewicza	109
--	-----

Wojciech Wróbel

Chłopska metafikcja. <i>Sońka</i> Ignacego Karpowicza w perspektywie postzależnościowej	125
--	-----

<i>Katarzyna Eron</i>	
Trauma transgeneracyjna w kontekście postmemorialnej powieści Joanny Bator <i>Gorzko, gorzko</i>	147
<i>Aleksandra Stybor</i>	
Pisarka, historyczka, czarownica – figury feministycznej rewolucji w powieści <i>Gorzko, gorzko</i> Joanny Bator	163

Część III

Odsłony transgresji: choroba, tułaczka, śmierć i żałoba

<i>Daria Kurlapska</i>	
Obraz epidemii w literaturze na przykładzie wybranych utworów . . .	185
<i>Piotr Gawrisz</i>	
Annuszką i mężczyzną zwany Erykiem, czyli o dwóch egzystencjalnych tułaczkach w <i>Biegunach</i> Olgi Tokarczuk	199
<i>Aleksandra Zdanowicz</i>	
Bez matki. Relacyjne ujęcie żałoby w <i>Bezmatku</i> Miry Marcinów	221
<i>Sandra Milcarz</i>	
Kicz w kostiumie Holokaustu, czyli fikcja sprzedawana jako prawda historyczna	243

Część IV

W kręgu poezji (ludzkiej i postludzkiej)

<i>Natalia Barbarewicz</i>	
Jacka Kaczmarskiego dialog z tradycją – intertekstualne związki z Biblią i mitologią	267
<i>Alicja Smaruj</i>	
„szumopis” – o semantycznym szumie w kilku wierszach Mirona Białoszewskiego	281
<i>Patryk Dzikiewicz</i>	
Produkowanie widm. O sztucznych sieciach neuronowych	295

Słowo wstępne

Monografia, którą oddajemy w ręce czytelników, jest pokłosiem prac studentów filologii polskiej Uniwersytetu Gdańskiego; w większości są to fragmenty ich prac magisterskich i licencjackich powstałych na przestrzeni lat 2021–2022. Zbiór artykułów i studiów składających się na monografię, stanowiących autorskie odczytania wybranych utworów literackich, powstał pod opieką naukową promotorów z Instytutu Filologii Polskiej, w tym redaktorów książki. Artykuły obejmują zróżnicowane tematycznie rozprawy dotyczące głównie polskiej literatury współczesnej, XXI-wiecznej: twórczości Olgi Tokarczuk, Joanny Bator, Szczepana Twardocha, Ignacego Karłowicza, XX-wiecznej: Jarosława Iwaszkiewicza, Leopolda Tyrmanda, Mirona Białoszewskiego oraz XIX-wiecznej, zwłaszcza dokonań twórców polskiego romantyzmu: Adama Mickiewicza i Juliusza Słowackiego. Wśród motywów podejmowanych przez młodych autorów pojawiają się rozważania dotyczące tożsamości, doświadczeń egzystencjalnych (podróży, miłości, choroby, śmierci), traumy przeszłości (pamięci o niej i rzutowania retrospekcji na teraźniejszość), utraty, sposobu wyrażania emocji.

Pojemna metafora literackiej wędrówki po tematach wskazuje zarówno na różnorodność tematyczną zaproponowanych interpretacji, jak i szeroki zakres czasowy, przy czym szczególnie interesującym kontekstem dla analiz był romantyzm, tradycja biblijna i mitologiczna. Próba uporządkowania bogatego materiału literackiego poddawanego analizom i interpretacjom doprowadziła do wyodrębnienia czterech kręgów tematycznych, ujętych w poszczególne części monografii.

W części pierwszej *Romantyzm i jego echa. Dialogi z tradycją* zamieszczone zostały teksty będące propozycjami odczytania dobrze znanych, kanonicznych utworów polskiego romantyzmu: *Dziadów* Adama Mickiewicza, w których jako motyw przewodni, spajający poszczególne części arcydzieła, obrany został motyw wampirycznej kondycji głównego bohatera (artykuł Poli Pacholczyk), oraz dramatu mistycznego Juliusza Słowackiego *Ksiądz Marek*, poddawanego interpretacyjnemu oglądowi z punktu widzenia zarówno XIX-wiecznych stereotypów dotyczących Żydów, jak i współczesnego stosunku do problemu antysemityzmu (artykuł Dominiki Ciach). Echa romantyzmu w powieściach Szczepana Twardocha tropi Daria Gackowska, skupiając się zwłaszcza na *Morfnie*, związki z tą epoką dostrzegając zarówno w sposobie konstruowania bohaterów, jak i w zainteresowaniu motywami czerpanymi z folkloru, tradycji ludowej oraz w przefiltrowanym niejako przez perspektywę romantyczną sposobie widzenia historii, szczególnie w jej tragicznych dla jednostek i narodów momentach dziejowych. Posługując się kategorią (nie)męskości, autorka artykułu dowodzi, że mimo dominacji bohaterów płci męskiej (w literaturze romantyzmu i w powieści Twardocha), mają oni problem z utrzymaniem hegemonii, przejawiają słabość w obliczu trudnych doświadczeń egzystencjalnych i wyzwań historii, uciekając się do pomocy kobiet, paradoksalnie od nich silniejszych, by nie rzec – męskich.

W drugiej części monografii kluczem przewodnim stały się kategorie czasu i przestrzeni, wzajemnie się przenikające, składające się na traumatyczny bagaż doświadczeń egzystencjalnych i historycznych. Choć autorów *Dziennika 1954* i *Panien z Wilka* więcej dzieli niż łączy jeśli chodzi o sposób funkcjonowania w rzeczywistości postalinowskiej, co nie omieszkał podkreślić Leopold Tyrmand, krytykując postawę konformizmu wobec władzy reprezentowaną przez Jarosława Iwaszkiewicza, to ostatecznie obaj mierzą się z doświadczeniem historii, poczuciem obcości czy niedopasowaniem do środowiska literackiego, co skutkuje stosowaniem mechanizmów obronnych, przyjmowaniem póz, ucieczką w świat intymnych zapisków dziennikowych, sublimacją prawdziwego życia, domagającego się twórczej ekspresji. Jeśli zatem Wiktoria Kamińska próbuje ułożyć typologię postaw

twórców wobec rzeczywistości komunizmu, Mateusz Adam Michalski skupia się na doświadczeniu podróży w czasie i przestrzeni odbytej przez bohatera *Panien z Wilka*, bilansującego etap młodości przed wkroczeniem w dojrzałość. Echa historii w postaci I wojny światowej dopełniają ten bilans, pokazując, w jaki sposób kreowana na arkadię przeszłości przestrzeń Wilka pozwalała bohaterowi przetrwać traumę okopów, śmierci, ran cielesnych i psychicznych.

Artykuł Wojciecha Wróbla jest próbą odczytania *Sońki* Ignacego Karpowicza w perspektywie postzależnościowej. W tak przyjętej optyce badawczej utwór Karpowicza jawi się jako kontropowieść wobec dominujących ojczyźnianych narracji, próba przekroczenia romantycznego ukąszenia, której produktem jest martyrologiczny nacjonalizm. Wróbel czyta zatem *Sońkę* jako opowieść o odzyskiwaniu kobiecego głosu i chłopskiej tożsamości.

Interpretacyjny dwugłos, swoisty dialog pomiędzy Katarzyną Eron a Aleksandrą Stybor, dotyczy obszernej powieści Joanny Bator, obejmującej wielopokoleniową historię rodziny rekonstruowaną przez kobiety, widzianą zatem w perspektywie genderowej, ale też z uwzględnieniem kategorii postpamięci. W obu przypadkach odczytanie powieści *Gorzko, gorzko* skupia się na tych doświadczeniach, które są źródłem pokoleniowej traumy, dziedziczonej w linii kobiecej, przy czym wysiłek odczytania sensu tej traumy oraz zrozumienia postaw przodkiń okaleczanych przez mężczyzn wieńczy gest „wyzwolenia” najmłodszej bohaterki z niespójnej historii przeszłości, stanowiącej patchworkowy świat rekonstruowany w opowieści. Aleksandrę Stybor interesują przede wszystkim portrety kobiet stworzone przez Bator w kontekście dyskursu feministycznego. Autorka przygląda się figurom pisarki, historyczki, czarownicy, tropiąc w nich wywrotowy i emancypacyjny charakter.

Kolejne odsłony transgresji i egzystencjalnej traumy wiążą się z doświadczeniem tułaczki, wreszcie śmierci i żałoby. Na interpretacji tych doświadczeń w wybranych utworach literatury współczesnej skupiają się autorzy artykułów zebranych w trzeciej części monografii. Daria Kurlapska przygląda się narracjom maladycznym reprezentowanym przez

dwa kanoniczne dzieła, jakim są opowiadanie *Śmierć w Wenecji* Tomasza Manna oraz *Dżuma* Alberta Camusa. Oba utwory na zasadzie intertekstualnego odniesienia zestawione zostały z *Zarazą* Jerzego Ambroziewicza i *Niewidzialnym frontem* Tomasza Rezydenta.

Jeśli chorobę można postrzegać jako metaforę egzystencji, jako etap zdobywania doświadczeń składających się na pełnię życia, to równie trafnym odniesieniem jest metafora drogi, tułaczki czy wędrowni. Baumanowskie widzenie tożsamości nomadycznej zdaje się patronować literackim kreacjom bohaterów w *Biegunach* Olgi Tokarczuk. Piotr Gawrisz skupia się na dwóch wybranych wątkach tej obszernej powieści i dwóch postaciach, których losy wpisane są w potrzebę przemieszczania, rozumianego jako ucieczka przed miejscem zakorzenienia oraz gwarancja życia, przeciwnieństwa inercji i zastoju. Wprawdzie tułaczka przywołuje negatywne konotacje, kojarząc się z wygnaniem i brakiem celu, jednakże ów przymus dynamizmu w przypadku Annuszki i Eryka wiąże się z ich wyborem.

Żalobie jako doświadczeniu egzystencjalnemu przygląda się Aleksandra Zdanowicz, która podejmuje się interpretacji utworu Miry Marcinów *Bezmatek*. Zdanowicz skupia się głównie na analizie nieoczywistych relacji córka – matka w kontekście kategorii wypracowanych przez krytykę feministyczną, choćby w pracach Lucy Irigaray. Dyskurs żalobny Marcinów, oprócz tradycyjnych figur związanych z poetyką opłakiwania i utraty, okazuje głęboko emancypacyjny i transgresyjny charakter – poprzez budowanie więzi poza patriarchalnym schematem.

Zamykający tę część monografii artykuł Sandry Milcarz podejmuje problem kontrowersji związanych z komercyjnym wykorzystywaniem Holokaustu w literaturze popularnej, w romansowych fabułach lokowanych w realiach obozów Zagłady. Prowadzi to do zbanalizowania tragicznych doświadczeń, do przekłamywania historii i kiczu, wykorzystywanego na potrzeby komercyjnej reklamy. Autorka zestawia źródła historyczne, zapisy autentycznych doświadczeń obozowych Zofii Posmysz i Seweryny Szmaglewskiej z wątpliwymi (nie tylko artystycznie, ale i etycznie) bestsellerami Heather Morris, by obnażyć mechanizmy manipulacji i ułatwień stosowanych przez tę ostatnią autorkę.

W ostatniej, czwartej części monografii znalazły swoje miejsce artykuły poświęcone poezji. Natalia Barbarewicz, analizując twórczość liryczną Jacka Kaczmarskiego, chętnie postrzeganego jako bard, dziedzic tradycji romantycznej, wieszcz XX wieku, czerpiącego z motywyki narodowej martyrologii, skupia się przede wszystkim na obecności Biblii i mitologii, stających się nie tyle erudycyjnym sztafażem opisywanych w wierszach sytuacji lirycznych, ile sposobem zrozumienia egzystencji człowieka, jej sensu, postrzeganego z perspektywy wieczności.

Alicja Smaruj przygląda się z kolei poezji Mirona Białoszewskiego. Interesuje ją w tej twórczości fenomen szumu. Autorka, zgodnie z objętą przez siebie strategią mikropoetyckiej lektury, tropi najmniejsze nawet drobiny tekstów autora *Obrotów rzeczy*, w których ujawnia się szum jako podstawy wyznacznik ludzkiego istnienia, a także zasada organizująca poetycki świat Białoszewskiego.

Tę część książki i zarazem całość monografii zamyka artykuł Patryka Dzikiewicza dotyczący tekstów stworzonych przez sztuczną inteligencję. Autor, wykorzystując zdobycze Derridiańskiej hauntologii, tropi widmowe ślady obecności świata ludzkiego w postludzkiej, sztucznie wygenerowanej poezji.

*Barbara Zwolińska
Dariusz Szczukowski*